

**УДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ**

Шостак Лілія Борисівна, д.е.н., професор,

Таврійський національний університет ім. В.І. Вернадського, Україна

Shostak Lilia Borysivna, Doctor of Economics, Professor,

Taurida National University. V.I. Vernadsky, Kyiv, Ukraine, shostak202@ukr.net

Анотація. Розглянуто способи застосування різноманітних фінансових інструментів для заохочення споживачів природних ресурсів до їх ощадливого використання. Запропоновано створення природоохоронних галузевих фондів з метою фінансового забезпечення завдань сталого розвитку.

Ключеві слова: сталий розвиток, фінансовий інструмент, платне природокористування

Визначальними чинниками неефективного використання природних ресурсів у виробництві і споживанні є не тільки обмілв доступних коштів для оновлення й підтримки належного стану основних фондів промисловості та незадовільний стан очисного устаткування, але й незацікавленість споживачів у економному та бережливому споживанні наявних ресурсів через відсутність мотивацій екологічно сприятливої поведінки користувачів. Тому обґрунтування напрямів вдосконалення фінансового механізму для накопичення цільових коштів, які мають використовуватись на вирішення екологічних проблем народного господарства, а також опрацювання зрозумілих стимулів ефективного і раціонального природокористування є найважливішими напрямками вирішення цієї проблеми.

Розвинені країни почали пристосовувати ринкові фінансово-економічні інструменти для вирішення поточних екологічних проблем, пов'язаних з забрудненням навколишнього середовища, вичерпанням та деградацією природних ресурсів ще наприкінці 1980-х років. Ці інструменти мали виконувати роль накопичення фінансового капіталу для вирішення соціальних та екологічних проблем через бюджетні накопичення або позабюджетні екологічні фонди. Тим же цілям відповідають такі фінансові інструменти, як екологічне та природно-ресурсне оподаткування, яке збільшує бюджетні надходження, а також інструменти позабюджетного нагромадження коштів: платежі за забруднення, депозитно-компенсаційні схеми, екологічні боргові зобов'язання, дозволи на торгівлю

емісіями, екологічне страхування та ін. [1-3]. Загальне призначення цих інструментів – стимулювати екологічно відповідальну поведінку суб'єктів господарювання та накопичувати кошти для екологічних і соціальних інвестицій.

Класичні фінансові інструменти є підставою для розвитку підприємництва та впровадження у сфері природокористування різноманітних інновацій, спрямованих на підвищення ефективності використання природних сировинних ресурсів. Разом з цим, в умовах криміналізації ринкових відносин (у т.ч. і фінансових) лібералізація економічних відносин має супроводжуватись державним регулюванням фінансових потоків. Така підтримка з боку держави передбачає як впровадження адекватної тарифної, фіскальної та монетарної політики, так і створення фінансових інститутів для оптимального перерозподілу коштів, насамперед таких, як банки розвитку, страхові, консалтингові та лізингові компанії, брокерські та дилерські біржі цінних паперів, пенсійні та взаємні фонди. Комплекс класичних фінансових інструментів, які доцільно використовувати у сфері споживання природних ресурсів має включати: боргові зобов'язання боржника під відсоток від суми боргу; акції або цінні папери підприємств-користувачів природних сировинних ресурсів та фірм ресурсопостачання з виплатою дивідендів і залишкової вартості в разі ліквідації фірми; ф'ючерсні контракти із зобов'язанням відшкодування збитків. За своєю природою більшість фінансових інструментів засновані на трансакції у майбутньому. Боргові зобов'язання надають право на майбутній відсоток, а на більш віддалений термін – на погашення заборгованості. Акція надає право на майбутні дивіденди фірми, облігація – на отримання відсотків та повної заявленої вартості, опціон – на право купувати або продавати фінансовий інструмент у майбутньому, доки він не вичерпає свій термін. На підставі опціонів та казначейських векселів завжди можна створити змішаний ф'ючерсний контракт на споживання ресурсів, а також різноманітні комбінації опціонів, цінних паперів та боргових зобов'язань. Вони виявляють собою різні варіанти від вельми неформальних до стандартизованих і цілком визначених контрактів, що можуть виставлятися на торгах опціонних бірж.

Органічну частину ринків факторів виробництва й нерухомості має складати ринок землі (як природного об'єкту) через обіг цінних паперів на фінансовому ринку (як ринок природного капіталу) за умови прийняттого еквівалентного обміну. З цього приводу, введення платного землекористування покликане змінити співвідношення попиту і пропозиції грошей на фінансово-кредитному ринку з урахуванням екологічного фактору. Платне землекористування хоча й означає визначення товарної форми землі, але не насичує ринок новими товарами і не впливає на обсяг загальної грошової маси. Фінансові інструменти (такі, як кредит) є першоосновою підприємництва як процесу впровадження у землекористування різноманітних інновацій і підвищення ефективності його використання.

Разом з цим, треба відзначити, що земля, як й інші об'єкти природокористування (вода, надра й інші природні ресурси), не підлягають амортизації також, як і матеріально-виробничі запаси, товари, об'єкти незавершеного капітального будівництва, цінні папери, фінансові інструменти термінових угод (у тому числі форвардні, ф'ючерсні та опціонні контракти). Отже, суб'єкти господарювання не можуть погашати вартість придбаної у власність або оренду земельної ділянки шляхом нарахування амортизації. Оскільки земля, будучи унікальним природним ресурсом, не відноситься до матеріальних ресурсів, вартість яких включається у витрати того звітного (податкового) періоду, у якому фактично були отримані до-

ходи від реалізації товарів з використанням цих матеріальних ресурсів, а витрати по її придбанню у власність відносяться до витрат капітального характеру і не підлягають амортизації, оскільки понесені суб'єктом витрати, крім платежів за реєстрацію права на землю і земельний податок, не зменшують податкову базу звітного (податкового) періоду для нарахування податку на прибуток.

Треба також підкреслити, що економічний механізм природокористування не є досконалим, його основними недоліками є наступне:

- відсутність діючих стимулів раціонального використання природних ресурсів і застосування ресурсо- і енергозберігаючих технологій;
- відсутність економічних мотивацій для зниження негативного впливу на навколишнє середовище;
- недостатність обсягів платежів за викиди, скидання, розміщення відходів і використання природних ресурсів для фінансування природоохоронної діяльності і відтворення відновлювальних природних ресурсів у необхідних обсягах.

Ставки плати за забруднення навколишнього середовища, як правило, не дозволяють ні запобігти, ні компенсувати екологічний збиток. Проте застосування принципу «забруднювач платить» має на увазі створення механізму економічної відповідальності суб'єкта господарської діяльності за негативний вплив на навколишнє середовище і зацікавленість у здійсненні природоохоронної діяльності. Крім цього, має вирішуватись важлива задача – створення додаткового джерела фінансування заходів в області охорони навколишнього середовища. Цей принцип реалізується через стягування плати за забруднення навколишнього середовища, величина й ефективність якої багато в чому визначаються рівнем нормативів (ставок) плати за забруднення. Діючі нормативи плати за забруднення навколишнього середовища були затверджені в 1992 р. і розраховувалися для економічних умов, вартісних (цінових) показників і пропорцій, що існували в народному господарстві на 1990-1991 роки. За минулий період вони різко змінилися, що не знайшло адекватного відображення в нормативах плати за забруднення. Тому нормативи плати за забруднення як цінові сигнали підлягають державному регулюванню, у т.ч. за допомогою встановлення коефіцієнта індексації, що сприятиме підвищенню ефективності плати за забруднення і одночасно дозволить поліпшити умови фінансуванні природоохоронної діяльності через природоохоронні фонди місцевого та державного підпорядкування.

Підсумовуючи викладене, слід підкреслити, що посилення фінансової складової сталого розвитку будь-якої країни залежить від одночасного адекватного удосконалення правового та інституціонального механізмів господарювання. Першочергові кроки у цих напрямках складають наступне. Удосконалення фіскального механізму має передбачати наступне:

- загальну екологізацію податкової системи;
- підсилення мультиплікатору податків через інтерналізацію зовнішніх ефектів засобами екологічних платежів і податків на споживання природних ресурсів і екологічно небезпечних товарів і послуг;
- податкове вилучення природно-ресурсної і екологічної ренти на суспільні потреби розвитку;
- підвищення конкурентоздатності галузей на світовому ринку шляхом коректування зниження ПДВ з встановленням екологічних податків на рівні, який не перебільшує певне зниження ПДВ;

- оптимізацію стратегії оподаткування прибутків фізичних і юридичних осіб;
- оптимізацію амортизаційної політики щодо основних фондів виробництва, природо-очисного устаткування і споживання природних ресурсів;
- корегування норм плати за використання природних ресурсів з вартістю природних ресурсів та реабілітаційних заходів, спрямованих на їх відновлення;
- впровадження новітніх фінансових інструментів природокористування (боргових зобов'язань, страхування ризиків, ф'ючерсні контракти, опціони, лізинг та ін.), спрямованих на ощадливе використання природних ресурсів у господарстві.
- введення індексації на усі види податкових платежів при наявному рівні інфляції вище ніж 10% річних.

Для підтримки означених дій необхідні відповідні удосконалення правового механізму через:

- створення адекватної правової бази для зменшення тіньового сектору економіки;
- удосконалення природоохоронного законодавства відповідно норм і стандартів ЄС і провідних країн світу;
- підвищення фінансової відповідальності фізичних і юридичних осіб за створені екологічні проблеми.

Підґрунтям успіху цих дій мають бути відповідні інституціональні перетворення, а саме:

- введення інституту власності на природні ресурси, диференційованого за пріоритетами забезпечення соціально-оптимального розподілу ресурсів для підвищення суспільного національного добробуту;
- створення банків природних ресурсів (земельного, водогосподарського, лісового, надр)
- створення недержавних пенсійних, страхових і взаємних фондів;
- створення галузевих фондів реконструкції і розвитку;
- формування прозорих механізмів функціонування ринків цінних паперів та фондових ринків підприємств і природних ресурсів.

Не зважаючи на те, що в сфері рішення проблем сталого розвитку необхідно повною мірою використовувати потенціал міжнародної схеми трансфертів, що вимагає гармонізації національного інституціонально-правового поля з європейським легітимним простором в області екологічного законодавства, головною метою в цій сфері залишається забезпечення росту фінансування цілей сталого розвитку за рахунок внутрішніх джерел приватного і публічного секторів економіки. Удосконалення фінансового механізму вирішення територіально-регіональних проблем природокористування повинне бути сфокусоване на підвищенні ефективності функціонування наявних фінансових інститутів за допомогою адаптації новітніх фінансових інструментів нагромадження і прискорення обороту їх активів.

Список використаних джерел

1. Дегтярєва І. Б., Мельник О. І., Романченко Я. В. Економічні та фінансові інструменти забезпечення сталого регіонального розвитку: досвід ЄС. - Режим доступу: www.irbis-nbuv.gov.ua › [cgiirbis_64](#)

2. Боронос В. Г., Карпенко І.В. Фінансові інструменти регулювання процесу реалізації екологічної політики розвитку регіону. – Режим доступу: www.researchgate.net › publication

3. Мацієвич Т. О. Теоретичні засади фінансового механізму та його роль у забезпеченні екологічної політики – Режим доступу: <http://sf.tneu.edu.ua/index.php/sf/article/view/865>